

A krasznabélteki és az erdődi templom újjáépítése a XVIII. században

Terdik Szilveszter

Károlyi Sándor (1669–1743) a Rákóczi szabadságharcot lezáró szatmári béke után kezdte meg birtokain a katolikus egyház meglehetősen lepusztult intézményrendszerének újjáépítését. Először Kaplonyba telepített ferenceseket, helyreállítva számukra a középkori monostortemplomot,¹ Nagykárolyba a piaristákat hívta meg, ahol a reformátusoktól visszavett egykori plébániatemplom mellé épített kolostort és iskolát a kegyesrendi atyáknak (BARA 2009. 626–628.). Károlyi az 1720-as évektől kezdve az ősi családi birtokok mellé szerzett újabb, Szatmár megyei birtokokra is katolikus svábokat telepített, ahol a református magyaroktól fokozatosan szerezte vissza a középkori eredetű templomokat. A dolgozatban két ilyen templommal, a krasznabéltekivel és az erdődivel kapcsolatos írott és képi forrásanyagot tekintem át. Céloom ugyanaz, mint az erdődi vár barokk kori újjáépítését földolgozó tanulmányommal volt (TERDIK 2008.), hogy ti. egy jövőbeni falkutatás/ásatás előkészítése során megfelelő történeti dokumentáció álljon a munkával megbízott szakemberek rendelkezésére.

A krasznabélteki templom

Krasznabéltek a XIV. század utolsó évtizedeiben került a vlach Drág mesternek, valamint testvéreinek, Jánosnak és Balknak, szatmári és máramarosi ispánoknak a tulajdonába, akik a birtokra többször is uralkodói megerősítést nyertek, majd 1394-ben országos vásár tartására is engedélyt kaptak. Fiaik 1412-től Béltekinek nevezik magukat. A település 1462-ben már mezőváros volt, ahol Balk leszármazottainak háza is állt (NÉMETH 2008. 27–28.). A XIX. században a templomtól néhány száz méterre egy várkastély sáncainak nyomait említik, amelyről úgy tudták, hogy a településen a XVII. században birtokot szerző Prépostváry-család építette.² Minden bizonnyal voltak középkori előzményei, mivel az 1582-es Urbárium még a Drágfiak puszta házát említi.³

Az erdélyi egyházmegye szatmári főesperességéhez tartozó Béltek egyházának András nevű papja 1333-ban 8 garas pápai tizedet fizetett. Szűz Máriának szentelt templomát egy 1424-es birtokmegosztás folyamán említik újra (MAKSAI 1940. 115., NÉMETH 2008. 28.). Részben ma is álló gótikus templomáról a XX. század elején úgy tartották, hogy az erdődivel egy időben, 1482-ben

¹ Újjáépítésének történetét e folyóirat előző évi kötetében dolgoztam föl (TERDIK 2009.).

² MIZSER 2001. 55–56. Ezt említhetik az 1713-as Urbáriumban is romos kastélyként (MOL UC 44:22). Minden bizonnyal innen hordatott köveket Barta Pál az erdődi Szent Donát kápolna alapozásához 1725-ben. Károlyi Sándornak írja: „Béltekrül az kápolna fundamentumához alkalmas követ hordottak...” Erdőd, 1725. máj. 27. (MOL P 398, 4723) és: „Az bélteki vár árkához való köveket az víz el lepte az mint Kalmár Jankó mondgya de ha esső nem lenne le apad rólla és úgy tud hozni a kápolnához.” Erdőd, 1725. máj. 19. (MOL P 398, 4724)

³ MOL UC 106:2 (Tévesen a Szabolcs megyei Béltekre utal a mutató).

építhette Drágfi Bertalan (1447–1501), nagy hatalmú főúr.⁴ Drágfi fia János (1494–1526) 1524-es végrendeletében megemlékezik erről az egyházzól, ami azt mutathatja, hogy a család számára ténylegesen fontos plébánia volt.⁵ A többi Drágfi kegyuraság alá tartozó katolikus templommal együtt a XVI. század közepén lett protestáns, de 1597-ben állítólag ismét a katolikusok számára szentelték föl, még hozzá Szent László király tiszteletére. Ugyanekkor Miksa király a béltekieknek hat évre az adóját elengedte, mert Erdőd ostromakor ők is sokat szenvedtek (1565-ben). A XVII. század folyamán a templom újra protestáns, még hozzá reformátussá lett (1634) (EMLÉKKÖNYV 1904. 173.).

Károlyi Sándor csak az 1720-as években vette meg Bélteket és a környező falvakat (KÁROLYI 1911. 66.). A református magyar jobbágyokat 1727-ben áttelepítették Dobrára, helyükre svábok érkeztek (MIZSER 2001. 54.), bár csak a század közepétől véglegesítik helyüket a faluban (VÖNHÁZ 1931. 83–84., 121.). A templomot is Károlyi Sándor szerezte vissza a katolikusok számára és Szent Lászlónak dedikáltta. A patrocínium kiválasztása során nem biztos, hogy a XVI. századi előzmény motiválta, mivel jól ismerte azt a Szent László mondát is, amely a település nevének eredetét a Szent Királyhoz kapcsolta.⁶ A templom helyreállításával szinte egy időben Károlyi Sándor a birtokain folyó vallási élet rendtartásaként is értelmezhető, *Providentia Dei* címen ismert írásában a következőképpen ír és rendelkezik a bélteki Szent László templomról:

„Die 27 Junii lévén a római Anyaszentegyháznak rendelésébül és édes Apostoli keresztény Országunknak szabad törvényébül Dicsőséges Szent László királyunk emlékezetire szentelt üllő ünnepünk, mint hogy nem régiben Istennek rajtam tetszett ingyen való kegyelmébül Béltek pusztá vára s várossa örökösön reám erediált, melynek az ő neve – mostan élők előtt is per traditiones – az említett szent Királytul adattatott volna és hivattnak mézess Bélteknek (ki az Urbariumból böven ki teczik) azon városban lévő szép pusztá templomot is Istennek kegyelméből actu kívánván megujtantom s keresztény Catholikusokkal meg szállítanom, arra nézve említett 27-i Juny mind Erdői, Majtényi, Plébánosok obligáltak együtt az gyülekezetekkel Processioval fel menni és ottan az Magyar Hazáért és királyokért Istennek köszönni s megírt dicsőséges szent Királyban az Istent szentelni.”⁷

Ez is mutatja, hogy Szent László késő középkorra jellemző országpatrónusi szerepe újra megelevenedett a barokk vallásosságban (ehhez képest ugyanis Szent István király ünnepét Károlyi Sándor meg sem említi a vallásos rendtartásban). Ugyanakkor számolnunk kell azzal, hogy Károlyi a jövevény katolikus svábokban is el kívánta mélyíteni vagy inkább megalapozni az új hazájuk iránti kötődést a nemzeti szentek kultuszának segítségével.

⁴ EMLÉKKÖNYV 1904. 173. Az építéstörténetre vonatkozó adatokat valószínűleg az 1777-ben és 1834-ben tartott Canonica visitatio jegyzőkönyveiből merítették. Az előbbiben a templom építését a XVI. század végére, a Prépostváry-család kegyuraságának idejére teszik, míg az utóbbi bevezetőjében már a Drágfi-család feltételezett anyagi támogatását is kiemelték (pontos évszám nélkül), az épületet a XV. század végére keltezték (Canonica Visitatio 1777. és 1834 SZRKL).

⁵ A bélteki egyházra hagy egy eke barmot (HEGEDŰS–PAPP 1991. 95.), amikor a mohácsi mezőn megerősíti és részben kiegészíti XVI. századi másolatban fennmaradt végrendeletét, a bélteki templom számára ugyanazt a miserendet írja elő (1526. aug. 27.), mint az erdődinek (ZOLNAI 1894. 255.). A végrendelet három nappal korábbi változatában Béltek még nem szerepel ebben a mondatban (RÉVÉSZ 1873. 94.).

⁶ Az errefelé járó Szent Király egyszer igen megszomjazott, s egyik katonája egy fél tökben nyújtott neki bort, melyet a király igen édesnek talált, úgymond, milyen édes ez a béltök, s jókedvében ezt a területet a lovagnak ajándékozta. A legendát nyomtatásban először Szirmay közli (SZIRMAY 1810. II. 156.). Ugyanezt a névadási hagyományt a Szabolcs megye határán fekvő Nyírbélteken is ismerik. Szendrey Zsigmond mégis a krasznabélteki változatot tartotta az ősibbnek, mondván, hogy itt már a középkorban is Szent Lászlónak volt szentelve a templom (SZENDREY 1920. 56., MAGYAR 1998. 156.), bár amint láttuk, a Szent László patrocínium nem középkori. Mező András sem tud itteni László templomról, csak a Maksai által is közölt Szűz Mária patrocíniumot említi (MEZŐ 2003. 434.). Érdekes, hogy a Pesty-féle gyűjtésben IV. Béla fiához kötik a falu nevének eredetéről szóló elbeszélést (MIZSER 2001. 55.).

⁷ MOL P 1507, 17. csomó, e.), 39. (Éble Gábor másolata). Közli: TEMPFLI 1996. 118–119.

Az átvett bélteki templomon különböző javításokat kellett tenni. 1727. január 3-án fiának adott instrukcióiban Károlyi Sándor megemlíti, hogy az idén kell számolni a bélteki templom javításával (MOL P 1507, 18. d. f 333⁸). Erre végül csak két év múlva került sor. Barta Pál erdődi tiszttartó 1729 januárjától kezdve többször írt Károlyi Sándornak a templom tetejével kapcsolatban, sőt arról is hallunk, hogy valamely kriptából előkerült halottakat újra kellett temettetnie.⁸ A templom tetejének fölrakására február–március folyamán került sor.⁹ A munkálatokra időnként Károlyi Ferenc is odafigyelt.¹⁰ Nem tudjuk, pontosan mikor lettek készen, de Károlyi Sándor azt írja a naplójában, hogy 1732. nov. 5-én hallgatott először misét a Szent László kápolnában (!) „reparációja” óta.¹¹ 1736-ban talán újabb munkálatokra került sor, mivel a falusi gazdákkal téglát vettek a templomhoz: „...midőn pedig a bélteki gazdák a templom tégláját maguk megvetik, annak kiégetésére küldessék alkalmas téglavető mester.”¹² Bár az sem zárható ki, hogy a bélteki gazdákkal ekkor az erdődi templomhoz készítették a téglát, ahol éppen a szentély boltozása folyt (minderről bővebben a tanulmány második felében esik szó).

A bélteki templom gótikus stílusjegyeket mutatott és mutat részben ma is. A poligonális záródású szentély a szélesebb hajóhoz csatlakozik, nyugati homlokzata előtt torony áll, amely a második emelettől kezdve nyolcszögletűvé válik (1–2. kép). A templom 1862-ben leégett (MIZSER 2001. 56.). Két évvel később a Szatmári egyházmegye középkori templomait végigjáró Rómer Flóris és Henszlmann Imre kereste fel. Rómer ekkor készített néhány feljegyzést a látottakról, a torony formáját és az északi oldal ablaknélküliségét emelve ki. Arról is tudott, hogy „a templom északi falánál négy fal között igen sok csont találtatott,

1. kép
Krasznabéltek, a római katolikus plébániatemplom északnyugatról (Fotó: szerző, 2004)

Fig. 1
Krasznabéltek, Roman Catholic parish church from the northwest
(Photo by the author, 2004)

⁸ „Bélteky krypta dolgára reá vetem eszemet s ha csak Isten segít hajtatom s az kihánt tetemetek el temettem, jelen létemmel Isten segetvén az gerendákat is magam rakatom fel.” Barta Pál Károlyi Sándornak, Erdőd, 1729. jan. 9. (MOL P 398, 4800/1) Ugyanő: „S mai napon koporsóba rakatván az ki hányott tetemetek harangh szó alatt isteni szolgálat után az rakott sírban bé tétetem.” Erdőd, 1729. jan. 17. (MOL P 398, 4801)

⁹ „Csiga kötelet szathmári bíró becsülettel adott az bélteki templom fája holnap rakatadni fogh.” Barta Pál Károlyi Sándornak, Erdőd, 1729. febr. 6. (MOL P 398, 4803) és ugyanő: „Az bélteki templom fáját jelen létemmel fel rakattam kár nélkül most az sanctuáriumra való fákat faragják, sindely vételre el küldöttem kinek vételivel az vecturájátul félek.” Erdőd, 1729. febr. 22. (MOL P 398, 4804) Újra ő ír: „Ács Pikó az bélteki sanctuáriumának fáját most végzi csak fel kell rakni.” Erdőd, 1729. márc. 15. (MOL P 398, 4805)

¹⁰ „... azt még egyedül adjungálom, hogy holnap az bélteki templom fedele felrakására általfordulok.” Károlyi Ferenc az apjának, 1729. febr. 9. Károlyból (MOL P 1507, I. 17.d. f 479°).

¹¹ KÁROLYI 1865/66. II. 66. A templom fedélszékét 1729 elején készítették el.

¹² Károlyi Sándor Krasznay Miklósnak adott Instrukciója Erdődön, 1736-ban (MOL P 1507, 18. d. f 555°). Hogy ebben az évben a templomot javították, erre utal a birtoklástörténet is (KÁROLYI 1911. II. 66.).

2. kép

Krasznabéltek, a római katolikus plébániatemplom szentélye délkeletről (Fotó: szerző, 2004)

Fig. 2

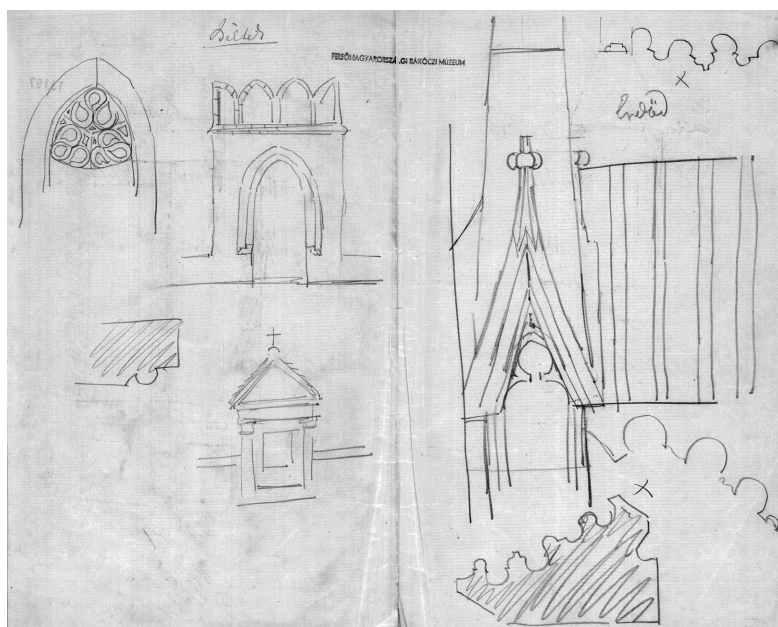
Krasznabéltek, chancel of the Roman Catholic parish church from the southeast (Photo by the author, 2004)

3. kép

A krasznabélteki és az erdődi templom művészletei. Schulcz Ferenc vázlata, 1864. (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Tervtár)

Fig. 3

Architectural elements of the Krasznabéltek and Erdőd churches. Sketch by Ferenc Schulcz (Design collection of the Office of Cultural Heritage Protection)

carnarium”.¹³ Henszlmann Imre később publikálta saját jegyzeteit, amelyben kiemelte, hogy a bélteki kőtemplom a XV. századból származik, „mely nem régen leégvén jelenleg restauráltatik. [...] Egy hajós, a hajónál keskenyebb, a 8 szög 3 oldalával zárt szentélyel, nyugati toronnyal, mely még a templom magasságában a 8 szögbe van törve, eredeti a fő kapuja fölötti két egész és két fél csúcsívből álló frees. Az egyház déli részén előforduló csúcsíves ablakon túlnyomó a hólyag minta. Az épület alacsony fallal volt körülkerítve, melyben kálvária stációk léteznek, ezeket is újíjták jelenleg.”¹⁴ A két tudóst útjukra elkísérte Schulcz Ferenc építész, aki az egyes helyszíneken vázlatokat készített a látottakról. Béteken csak a Henszlmann által megfigyelt műrészleteket örökítette meg: az egyik ablak halhólyagmintás mérművét, a bejárati kaput a fölötté lévő pártázattal (amelynek kerete idomtégelából lehetett kirakva), az ajtó bélletének profilját, valamint a kerítésbe épített egyik stációs képházat (3. kép).¹⁵

A templom a XX. század elején újabb átépítésen esett át, amikor a hajó északi oldalát elbontották, hogy hatalmas új főhajót, déli oldalára pedig új szentélyt építhessenek Foerk Ernő tervei szerint (1. kép). A régi

szentélyből így oldalkápolna lett (2. kép).¹⁶ Nem tudni, hogy a déli oldal mérművei mikor pusztulhattak el, de a szentély ablakaiban ma már nincsenek meg. Pontosabban a legkeletibb, befalazott ablak belső oldalán van egy három halhólyagmintából szerkesztett töredék(?), amely lehet eredeti

¹³ Először megadott dátum, Bétek sept. 11., majd 1864. Sept. 12-én. Rómer Flóris jegyzőkönyv XV. KÖH Könyvtár fotómásolat 51., 53. Középkori templomok északi falánál valóban ismertek csontkamrák, például Beregdarócon találták meg a nyomát (BALÁZSIK 2000. 219.).

¹⁴ Megtudjuk, hogy 1864. szept. 10-én jártak itt (HENSZLMANN 1864. 132., 142.).

¹⁵ KÖH Tervtár 13197. 41,1x33,5 cm. A lap másik felén Erdődről, a másik oldalán pedig az ákosi templomról készült vázlatok vannak. A rajzot közölte NÉMETH 2008. 510.

¹⁶ Az átépítés 1913-ban történt (BURA 2003. 54.). Az átalakított épületről a KÖH Fotótára is őriz három képet az 1930-as vagy '40-es évekből: kívülről a templom összképe keletről, a torony alja a régi főbejárattal, és a régi szentély belülről.

(4. kép), mivel nagy hasonlóságot mutat a Schulcz vázolatain szereplő ablakbéllettel (vö. 3. kép!). A torony kapu fölötti pártázata sem látható már. A szentélyben középkori boltozás nyomai nem látszanak, a jelenlegi fiókos donga XVIII. vagy XIX. századi lehet.

Szirmaytól kezdve mindenki említi, hogy a templom szentélyének jobb oldalán állt Prépostváry Bálint síremléke, mely súlyosan megsérült az 1862-es tűzben,¹⁷ fedőlapja teljesen elpusztult. Azt kevesen tudják, hogy a tumba három feliratos oldal-lapja a jelenlegi főoltárba van beépítve: egyik hosszabb és rövidebb oldalát az oltár előlapjába (5. kép), míg a másik, rövidebb oldalát az oltár hátlapjába illesztették (6. kép).

5. kép

Prépostváry Bálint tumbájának töredékei. Krasznabéltek, római katolikus templom főoltárának előlapja (Fotó: szerző, 2004)

Fig. 5

Fragment of Bálint Prépostváry's tombstone. Front of the high altar of the Roman Catholic parish church of Krasznabéltek (Photo by the author, 2004)

4. kép

Ablakmémű a krasznabélteki római katolikus plébániatemplom szentélyében (Fotó: szerző, 2004)

Fig. 4

Window detail in the chancel of the Roman Catholic parish church of Krasznabéltek (Photo by the author, 2004)

6. kép

Prépostváry Bálint tumbájának töredéke. Krasznabéltek, római katolikus templom főoltárának hátlapja (Fotó: szerző, 2004.)

Fig. 6

Fragment of Bálint Prépostváry's tombstone. Back of the high altar of the Roman Catholic parish church of Krasznabéltek (Photo by the author, 2004)

¹⁷ Prépostváryt 1597-ben temették el itt, síremlékét felesége állíttatta. A tumba feliratait közli SZIRMAY 1810. II. 156–158. A tűzkárokról MIZSER 2001. 56., EMLÉKKÖNYV 1904. 173.

Az erdődi templom

Erdőd a XIII. században a királyi erdőispánság székhelye volt. Nemcsak világi, hanem egyházi szempontból is a környék központi, fontos helyének számított, mivel az erdélyi püspök fennhatósága alá tartozó papját esperesnek nevezik, legalábbis a tatárjárás előtt. A XIV. században a pápai tizedsedők már a Szatmári főesperesség részeként írják össze Erdődöt.¹⁸ A települést 1385-ben Béltekkel együtt Szász vajda fiainak, Drágnak és testvéreinek adományozta Erzsébet királyné. A birtokadományt 1390-ben Mária királynő megerősítette. A Drágfiak egészen a XVI. század közepéig, a család kihalásáig birtokolták.¹⁹ A környéken ők erősítették meg a reformációt, Erdődön több zsinatot tartottak a XVI. század folyamán (RÉVÉSZ 1864.).

A korai templomépületről nem tudunk semmit, bár közvetlenül az 1860-as átépítés után a templomból kibontott, és akkor még a plébánia udvarán álló kőfaragványok egy részét Römer és Henszlmann román korinak vélte,²⁰ ami arra utalhat, hogy a középkori építkezésnek is több periódusa lehetett. A Béltekiek és Drágfiak 1424-ben Erdődön megosztottak, ekkor a templomot is említik (NÉMETH 2008. 79.).

A történeti források az erdődi templom kapcsán – akárcsak Béltek esetében – XV. század végi építkezésekről beszélnek. A szóban forgó források között az a festett dekoráció volt a legérdekesebb, amely az erdődi vár egyik termét díszítette még a XIX. század közepén is. A festés egy képi és egy szöveges részből állt: az erdődi vár és templom látképe mellett, amely a két épület XVIII. századi átépítését követő állapotát mutatta, a Drágfiak építkezéseit ismertető, pontos történeti adatokat közlő feliratok voltak olvashatók. A képprogram pontos készítési dátuma nem ismert, minden bizonnyal a középkori Drágfi kastély romjain új, nagyszabású várkastélyt építtető Károlyi Sándor megbízásából jött létre, akiről szintén megemlékezett a vár ábrázolása melletti felirat. A XIX. század második felétől pusztuló erdődi kastélyban mára már ez a terem is az enyészete lett, de több forrásközlésnek köszönhetően legalább a feliratok szövege jól ismert, a kutatás során pedig néhány XIX. századi rajzról meg lehetett állapítani, hogy a képi program részleteit megőrkítő ábrázolásokról van szó.²¹

A festett dekorációban szereplő feliratokat a XIX. században több helyen közölték. Először Szirmay Antal Szatmár megye ismertetésében jelentek meg, de ő Károlyi Sándor által lemásolt, középkorra vonatkozó építési feliratoknak vélte, ezt az értelmezést vette át Balogh Jolán (SZIRMAY 1810. II. 167., BALOGH 1943. 225.). Majd fél századdal később jelentette meg őket Lauka Gusztáv 1854-ben a Honismereti albumban, pontos átírásban (LAUKA 1854.). Ezek után a feliratok Nemzeti Múzeumban található XVIII. századi másolatát adta ki Szilágyi Sándor, de nem utalt rá, hogy Lauka már publikálta (SZILÁGYI 1859. 83., 90–91.). 1864-ben Römer Flóris jegyezte fel a feliratokat jegyzetfüzetébe (KÖH Könyvtár, Fotómásolat, Jegyzőkönyv XV. 46., 52.), Henszlmann pedig idéz belőlük az évi beszámolójában (HENSZLMANN 1864. 144.), majd a Vasárnapi Újságban Nagy Iván újra megjelenteti őket, nem utalva a többiekre (NAGY 1869.). A feliratok közül most a templom ábrázolását kísérő részt idézem:

¹⁸ A Váradi regestrumban említik Miklóst, „*archidiaconus de Herdeud*”-öt 1215-ben (NÉMETH 1999. 97., 102., NÉMETH 2008. 78.).

¹⁹ MAKSAI 1940. 133. Zsigmondtól kaphatták meg az erdődi területet (ENGEL 1987. 122., NÉMETH 2008. 78–79.).

²⁰ „*consol* (rajz) *díszes szentségtartó volt finom kőből krenyblannileg díszesben dolgozva – örökké kár, igen finom kőből; console emberfő hosszú hajjal, látszik románkorból valának*” – Römer Flóris jegyzőkönyv XV., KÖH Könyvtár fotómásolat 49. és HENSZLMANN 1864. 144.

²¹ A többi felirattal és Károlyi Sándor szerzőségével részletesebben foglalkoztam: TERDIK 2008. 250–252.

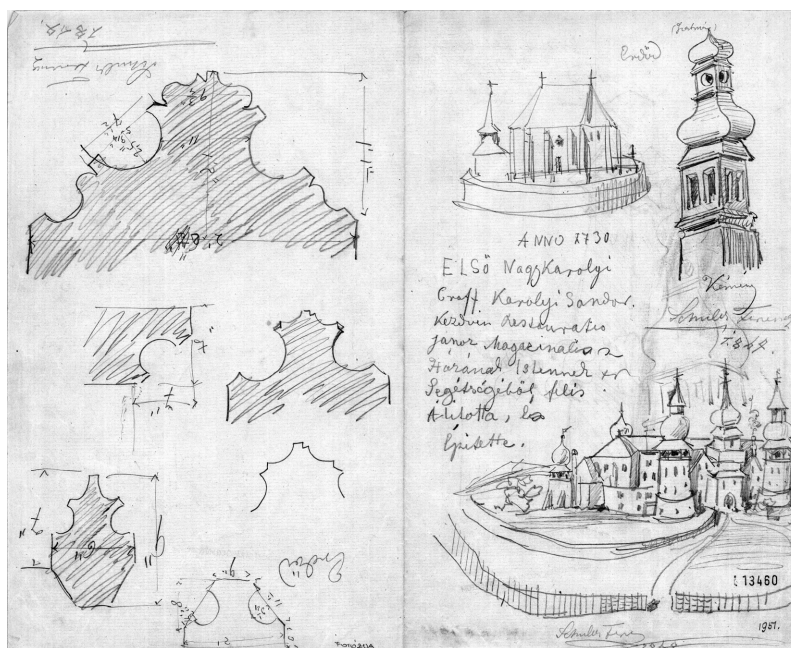
„Anno 1482 Ugyan azon Drágfi Bertalan / Erdélyi vajda az Hatalmas Mátyás király / idejében Nagy Boldog Asszonynak octavájára, Isten/nek dicséretire és az Nagy Asszonynak tiszte/letire végeztette el az Nagy Erdődi Szent /egy házat is.”²²

Horváth Sándor a XVIII. századi feliratok ősforrását találta meg a Bethlen levéltárban, azokban a Drágfi-család történetére vonatkozó 1545-ös feljegyzésekben, amelyeket Szilágyi korábbi közleményeinek ősforrásaként interpretált (HORVÁTH 1898.). A XVI. századi feljegyzések közül a templomra ez vonatkozott:

„1483 ezthendoeben hogy yrnanak nagy Bodog aszony octawayara Dragffy Berthalan az erdoedy Szent egyhazat ely wegezthethe.”²³

Úgy tűnik, hogy Károlyi Sándor, aki minden bizonnyal a barokk kori feliratok szerkesztője volt, ismert egy példányt a XVI. század folyamán keletkezett feljegyzésből és föl is használta, több részlettel gazdagítva az eredeti szöveget. Egy évvel korábban határozta meg az építkezés kezdetét, ugyanakkor többletinformáció a barokk feliratban, hogy a településen belül Nagyerdődre lokalizálják az épületet,²⁴ valamint azt is megadja, hogy a templom Szűz Máriának volt szentelve.²⁵

A feliratokhoz tartozó barokk kori épületfestmények nem maradtak fenn, formájukról csak Schulcz Ferenc vázlatai alapján alkothatunk fogalmat (7. kép).²⁶ Az egyik lapon egy vár összképe és egy templom vázlatos rajza látható. Schulcz ugyan nem írta föl a lapra, hogy Erdődön pontosan hol látta a vázlatosan megörökített épületeket, viszont a vár ábrázolása mellett

7. kép

Az erdődi templom faragott kövei, illetve XVIII. századi összképének vázlat. Schulcz Ferenc rajza, 1864. (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Tervtár)

Fig. 7

Carved stones of the Erdőd church and sketch of the 18th century church. Drawing by Ferenc Schulcz, 1864 (Design collection of the Office of Cultural Heritage Protection)

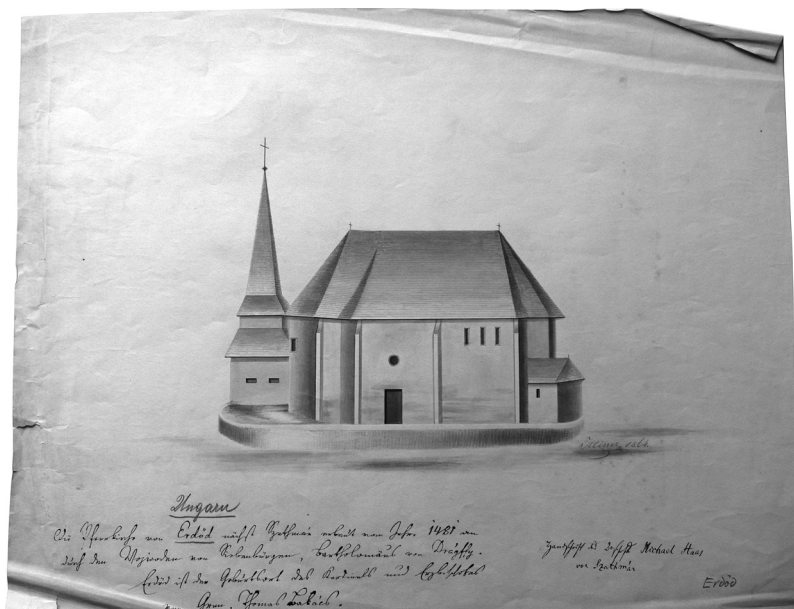
²² Erdőd várról némely jegyzemények. Ms. sec. XVIII. 1 fol. OSZK Kézirattár. Oct. Hung. 329. Ezt közölte Szilágyi Sándor 1859-ben, Wagner Károlynak az eredeti után készült másolata alapján (amely akkor a Nemzeti Múzeumban volt) (SZILÁGYI 1859. 83., 90–91.).

²³ A közlő, Horváth Sándor úgy véli, hogy Szilágyi Sándor publikációjához kapcsolódik (lásd: előző jegyzet) „... egy krónika-szerű feljegyzés, melynek, mint látszik, több példánya is forgott közkézen, módunkban áll kiegészíteni, amennyiben a gr. Bethlen családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött örök letéteményében egy bővebb példányára akadunk, mely eddig közölve nem volt.” (HORVÁTH 1898. 566.)

²⁴ A település másik része volt Kiserdő, amely a várhoz közel feküdt (NÉMETH 2008. 78–79.).

²⁵ Nagyboldogasszony ünnepe aug. 15., az októvája aug. 23-ig tart. Feltételezhető, hogy a templom már a középkorban is erre az ünnepre volt dedikálva.

²⁶ A rajzok alatt szerepel Schulcz Ferenc aláírása és egy gótikus stílusban rajzolt 1864-es évszám (KÖH Tervtár, 13460., TERDIK 2008. 22. kép, NÉMETH 2008. 512.).

8. kép

Az erdődi plébániatemplom összképe, XVIII. századi festmény után készített rajz, 1864. (Magyar Tudományos Akadémia, Kézirattár)

Fig. 8

Parish church of Erdőd, drawing after an 18th century painting, 1864 (manuscript Collection of the Hungarian Academy of Sciences)

szerepel a Károlyi Sándorra utaló felirat átírata, ami alapján biztosak lehetünk, hogy Schulcz a várban akkor még látható XVIII. századi festmény két, a plébániatemplomot és a várat ábrázoló részletét örököltette meg. Nyilvánvalóan Rómer, Henszlmann és Schulcz is rájött, hogy az érzékszük előtt néhány évvel alaposan átépített plébániatemplom barokk kori ábrázolása az eredeti, középkori formájáról is árulkodik. Szerencsére az egykori barokk festménynek a templomot megőrkítő részletéről egy pontosabb másolat is fennmaradt, ugyanis a műemlékek kutatása iránt elkötelezett Haas Mihály szatmári püspök is küldött rajzokat a Magyar Tudományos Akadémia Archaeológiai Bizottságának, amelyek közül egy tusrajz szintén az erdődi templom barokk kori ábrázolásának a másolata (8. kép).²⁷ Noha ő sem adta meg

pontosan a kép forrását, de Schulcz rajzával összevetve biztosak lehetünk abban, hogy a várban található festmény egy részletéről van szó. Az aprólékosabban kidolgozott rajz segítségével fogalmat lehet alkotni a középkori templom tömegalakításáról. Úgy tűnik, hogy a XVIII. századi festő a templom több oldalnézetét szimultán kívánta megmutatni, aminek következtében sem az axonometria, sem a perspektíva szabályainak nem felel meg az ábrázolás. Valószínűleg a templom északi oldala, a katolikusok által használt része látható teljes hosszában, amelyet egy támpillér oszt két szakaszra. A hajó kelet felé eső szakaszában, középen egy ajtó, felette pedig egy körablak nyílik, a nyugat felé eső homlokzatán felül három keskeny, négyszögletes rézsús ablak látható. A szentély keskenyebb a hajónál, és zárófalán(?) szintén egy ablak nyílik. A hajó nyugati fala elé portikusz csatlakozik, a szentélytől délkeletre egy fa harangtorony áll, az egész együttest kerítés veszi körül.

A XVIII. század első felében készült összeírásban a templomot nagyszerű épületnek mondják, amelyről látszik, hogy eredetileg a katolikusoké volt, ugyanis a bejárata fölött kereszt van. Megemlítik az északi kápolnát, amelynek bejárata a templomból nyílt.²⁸ Ezt az északi oldalon

²⁷ Papír, tus, 42x52,7 cm. MTA Kézirattár, K 1219/34. A templom rajza alatt „Illincz (?) 1864” szignó. Alatta felirat: „Ungarn/ Die Pfarrkirche von Erdöd nächst Szathmár erbaut von jahr 1481 an durch den Wojwoden von Siebenbürgen, Bartholomäus Drágffy. Erdöd ist der Geburtsorst des kardinals und Erzbischofes von Gran, Thomas Bakács.” Egy másik kéz írta később mellé: „handschrift des Bischofs Michale Haas von Szathmár”. Erről a rajzról írhatták a Magyarország Műemlékeiben: „Templom és fatorony rajza. Arch. Biz. Saj. Haas rajzai közt. L. Gerecze M. Miz. Rajzjt.” (FORSTER 1906. II. 766.) Megköszönöm Grászli Bernadettnek, hogy erre a rajzra fölhívta a figyelmemet. A rajzot először NÉMETH 2008. 511. közölte. Egyébként Rómerék a Haas által összeállított Schematismus alapján (SCHEMATISMUS 1864.) keresték föl a környék középkori templomait (HENSZLMANN 1864.).

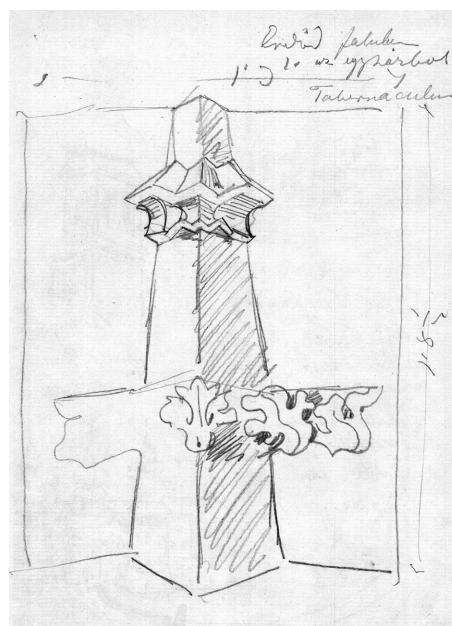
²⁸ ACTA CASSAE PAROCHORUM, idézi: NÉMETH 2008. 79.

álló kápolnát a sekrestyével egybe vonva Károlyi Sándor katolikus templommá alakította.²⁹ Szintén a barokk kori írott forrásokból tudjuk, hogy ez a kápolna a templommal egy tető alatt volt, talán alacsonyabb volt a hajónál. Az is megállapítható, hogyha Károlyi egybe tudta nyitni ezt a kápolnát a sekrestyével, akkor a két helyiség egyik fala közös volt. A XIX. századi rajzok (7–8. kép) alapján nem kizárt, hogy a kápolna és a hajó egyforma hosszú lehetett.

A barokk leírásokból és Henszlmannék közléséből tudjuk, hogy a templom eredetileg egyhajós volt (jelenleg három hajós), amelyhez poligonális, a nyolcszög három oldalával záródó szentély csatlakozott. A templom egykori faragott kőanyagáról szintén Henszlmann adta az első leírást:

„Erdőd hajdan nevezetes templommal bírt, melynek maradványai ma csak egyes faragott kövekből állnak, de ezen kövek oly mesterileg vannak készítve, hogy e munkával az épület nevezetesen felül múlta környéke templomainak munkálatait. [...] Ezen felirat (ti. a várbéli) és az említett kőfaragványok maradványai idomhasonlatosságuk miatt a következőkkel határozzák meg a vidék legtöbb egykorú templomának keletkezését; ti. Mátyás király korára. Azonban megjegyzendő, miképp a fennmaradt faragott darabok nem egykorúak, sem anyagra sem alakra nézve: találtak ti. ezek közt olyanok, melyek régibb idomozással finom homokkőbe vannak faragva, és olyanok, melyek anyaga sikkarkő-porphyr – és alakzása későbbi korra mutat úgy, hogy Drágffy alkalmasint régibb templomot csak újított. Nevezetesen a parochia udvarán találtak az érintett finomabb kőbe faragott, csaknem román stylű emberfőt, mely valaha gyámkként szolgált.”³⁰

A korainak vélt darabokról sajnos nem maradt fenn rajz, de a gótikusokról igen.³¹ Schulcz ugyanis ugyanarra a lapra, amelyre a templom és a vár összképét lerajzolta, a templom átépítése során kiemelt építészeti tagozatok profiljait is megörökítette, megadva pontos méreteiket (7. kép). A rajzokon egy hornyolt árkádív (?) metszete, egy kétszer hornyolt, lemeztagos bordaprofil, valamint egy hornyolt párkány profilja mellett két ablakbéllet profiljai szerepelnek, utóbbiak közül az egyik félkörte taggal és nagyméretű homorulatokkal profilozott tagozat volt. Mindemellett egy levélrózsás fiálé rajzát is megörökítette ugyanazon papírirven, fölé írva, hogy *tabernaculum* (9. kép).³² Egy másik lapon, a bélteki templom részleteit megörökítő rajzok mellett a felirat szerint az erdődi templomból származó másik fiálé rajza és egy gazdagon profilozott ajtóbéllet metszete szerepel (3. kép).³³ A mára már teljesen elkallódott tagozatok rajzai alapján úgy tűnik, hogy ezek tényleg egy XV. század végi építkezéshez tartozhattak, amely megerősíteni látszik a feliratokból ismert történeti adatok hitelességét úgy, ahogyan már Henszlmann is megállapította: a Drágfiak nagyszabású, késő gótikus épületté alakíthatták a mezőváros plébániatemplomát.

9. kép

Az erdődi plébániatemplomból származó faragott kő rajza. Schulcz Ferenc, 1864 (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Tervtár)

Fig. 9

Drawing of a carved stone from the parish church of Erdőd, Ferenc Schulcz, 1864 (Design collection of the Office of Cultural Heritage Protection)

²⁹ Lásd alább a *Providentia Dei* vonatkozó részét (TEMPFLI 1996. 115–116.)!

³⁰ HENSZLMANN 1864. 144. Ezt a véleményét 1887-ben megismételte. (HENSZLMANN 1887. 264.)

³¹ Azonosak ezekkel: „Irányvázlatai. H. I. – hagy., Jgyk. és Vázl. Kassai Múz.” (FORSTER 1906. II. 766.)

³² KÖH/Tervtár 13460. 41x33,5 cm, NÉMETH 2008. 512.

³³ KÖH/Tervtár 13197., NÉMETH 2008. 510.

Valószínűleg ugyancsak Drágfi Bertalan építtethette a templom északi oldalához sírkápolnájukat. Balogh Jolán a Drágfi Bertalan haláláról szóló, Károlyi Sándor által a várban is kiíratott mondatot egyszerűen a főúr sírfelirataként kezeli („*Anno 1501 Említett Emlékezetű Drágfi / Bertalan, Erdélyi Vajda Szent Demeter napján / ötven négy esztendőskorában ez Világbul / Istenessen ki mult.*”),³⁴ noha ez inkább csak egy, a „családi krónikából” származó tudósítás. Drágfi János a már idézett 1524-es végrendeletében mind a templomot, mind a kápolnát említi, ekkor mind a kettő számára sokféle javadalmat hagyott, sőt még egy kápláni állást is alapított (HEGEDŰS–PAPP 1991. 95.). Az egy hétre megszabva rögzített miserendet viszont majd csak 1526-ban tisztázta, és talán azért alapított még egy kápláni állást megfelelő javadalmakkal ellátva, nehogy a kívánt liturgikus rend végzése csorbát szenvedjen.³⁵

Gazdagon fel lehetett szerelve a templom, amelyet a kálvini reformáció bevezetésén túl Erdőd ostroma alatt is megtéptak. Istvánffy írja, hogy a Drágfiak síremlékeit még az ostrom előtt – miután a császáriak már átvették a várat – két német katona megkísérelte kifosztani: „*Svendy bemenvén az templomban két német vitézeket, kik az Drágffyak temetségeket, felszaggatván az márvány köveket, gazdag nyereség, melyek benne lenni vélnek vala, kereséséért istentelen kezekkel felnyitották vala...*”, akiket a kapitány példásan megbüntetett (ISTVÁNFFY 372.). A török ostromlókat már nem volt kinek kordában tartania, valószínűleg ekkor semmisülhettek meg véglegesen a díszes síremlékek (az 1565-ös ostromokról: TERDIK 2008. 242–243.).

Károlyi Sándor, aki a XVIII. század elején szerezte meg teljesen a birokot (TERDIK 2008. 244.), 1723-ban elérte, hogy a frissen érkezett svábok és a református magyarok közösen használják a templomot, méghozzá úgy, hogy a templom sekrestyéjéből és oldalkápolnájából alakítottatott ki előbbieik számára misézőhelyet. Így ír erről a *Providentia Deiben*:

„...*Nagy Erdőd Várossában, Nagy Szatthmár Vármegyében, az előtt nevezetes Drachfi familiának s az után következett Fejedelmeknek városában lévő Nagy Öreg Templom, az időknek mostohasága és az háboruknak hosszas voltára, írásomnak kezdetiben böven declarált változásokra nézve az Helvéczia confession lévő kálvinista Atyafiak kezére deveniálván, vala még Istennek kegyelméből kezemre nem deveniált, sőt már birodalmam alatt is birták és usuálták, hanem az midőn Anno 1721 és 22 mostani Felsőes urunk és N. Ország arculariter comissioja végbe ment volna Super Comissione Religionum, azután placidioribus mediis említett Atyafiakkal, absquello strepitu, bizonyos conditionális assiditorum mellett, az nagy öreg templomot interminaliter nekik cedáltam, hozzá ragasztott filiátiát, az az kis sacellumot, melyben említett Drachfi familiának exstal apprehendáltam az templom Sacrestiojából sanctuariumot erigáltattam, az nagy templom felől való kapuját be rakatván, az vár felül való oldalon kiss ajtót vágattam, aztat Istennek szent munkálkodásából, Szent Fiának, Szent Keresztinak fel találásának napjára, ugy mint pro 3-may, dedikáltam...*”³⁶

Az 1729-es latin nyelvű, a plébános javait tisztázó rendeletében azt találjuk, hogy a templommal egy tető alatt lévő kápolnát adta át a katolikusoknak.³⁷ Ugyanebben az évben Károlyi Ferenc

³⁴ Noha tartalmilag biztos, de szó szerint nemigen egyezhet a sírfelirattal (BALOGH 1943. 225–226.).

³⁵ ZOLNAI 1894. 255. Két évvel korábban a még berendezés alatt álló csehi kápolnának írt elő pontos miserendet, ott két papot alkalmazva ezek teljesítésére (HEGEDŰS–PAPP 1991. 95.). Az ilyen típusú végrendelet nem egyedülálló a korban. Ezt és hasonlókat idéz: PÁSZTOR 2000. 91–93.

³⁶ MOL P 1507, 17. cs. e., f 29–30. TEMPFLI 1996. 115–116.

³⁷ „...*consecram cappellam illam, quae condigne sub una tectura templo illi adhereret, in eademque bonae reminiscentiae Dragfianae Familiae, ac reliquorum praedecessorum membra reposita haberentur; resolverent semet catholicae parti cedere.*” (1734. MOL P 392, 35. fiók, Lad. 33/2 No. 55.) (Ennek átírata a No. 56-os dokumentum f 90, 1733-ból (?), bár az Erdődön kelt, és több helyen módosították is a szöveget.) Ennek szövegét közölték egy 1729. jan. 16-án kelt másolatból is (DIENES 1862. 821–824.).

karzatot akart építtetni, valószínűleg a katolikus részbe.³⁸ Károlyiék 1733-tól az egész templomot be akarták boltoztatni. Horváth György prefektus Károlyi Sándornak már júniusban írt a tervről.³⁹ A boltozási munkálatokat Károlyi Ferenc sürgette, az apja később szerette volna kezdeni.⁴⁰ Nem volt könnyű a boltozáshoz értő mestert találni, Horváth György kudarcot vallott a tarcali kőművessel, s ezért kénytelenek voltak kihívni a károlyi piarista kollégiumon dolgozó Zakariás Hahn mestert,⁴¹ akivel hamarosan megkötötték a szerződést (lásd a Függelékben). Később Hahn dolgozott a kaplonyi templomban is.⁴²

Az építkezés folyamán nem csak a katolikusok által használt rész, hanem a reformátusok kezén hagyott szentély is boltozást kapott.⁴³ A munka előkészületeit Krasznay Miklós szervezte.⁴⁴ A már elvégzett munkáról közel egy év múlva így írt Károlyi Sándornak Nagykarolya:

*„Zacharias kőművesnek még tíz nap alatt az kis templommal dolga léssen az után el mehet, mert a nagy templomnak csak a sanctuariuma kész, a corpuszán nem dolgozhatik mivel az erdőieknek a nadgya sem mészért sem fáért állásnak menni nem akkarnak, a négy manuáriust is ritkán és késün küldik melé, sokszor el is mulattyák azért valamég minden apparamentuma helybe nem lesz, addig hozzá nem fog azt mongya, inkább Kaplonyba és Károlyba megyen dolgozni és ott el is végezvén vissza jő, s talán addig el is készítik.”*⁴⁵

A beszámolóból jól látszik, hogy a reformátusoknak nem tetszett, hogy Károlyi oly nagy gondot fordít az ő templomrészükre, gyakorlatilag akadályozták a munkát. Zakariás mester még 1735 tavaszán is csak a „kis templom”, vagyis a katolikus templomrészen dolgozott, ott készítette a padozatot.⁴⁶ A munkálatok csúszása miatt 1736 februárjában a templom boltozásával kapcsolatban így rendelkezik Károlyi Sándor:

„Minthogy a városiak tavaly is negligálták templomukat hogy most is így ne cselekedje Zachariás a jövő héten fogjon ahhoz is legalább állásait készítse el addig míg a szántás vetés és szőlő munka be jön s hogy a városiak annyival jobban érkezhessenek reája a Várhoz semmiféle munkára

³⁸ Károlyi Sándor így ír neki erről: *„Ha pedig az erdődi templomban chorusban industriádat akarnád mutatni kőből ne fásaszd magadat, két gerendát nyújts keresztül az piaristáknál heverő orsófat rakasd közibe chorusod leszen.”* Surány, 1729. febr. 6. (MOL P 1507, 16. d. f 414’).

³⁹ *„az granarium felett való sort végezve az templom, és az várbéli kapu boltozásához fogunk látni.”* Erdőd, 1733. jún. 14. (MOL P 398, 28471).

⁴⁰ Károlyi Sándor leveleiből fiához: *„A templom boltjához tudatlan kőműves ne fogjon, mert veszélyes.”* Pozsony 1733. júl. 16. (MOL P 1507, 16. d. f 782’). *„...noha én az Templom iránt más intenióval voltam, s annak idővel el kellett venni rontatni, belső ékesítését akkorra kívántam suspendálni, mindazonáltal mikor enged Isten erőt s üdőt reája maga szent tiükában vagyon.”* Pozsony 1733. aug. 4. (MOL P 1507, 16. d. f 794’-793’).

⁴¹ *„Ezen Tarczalrul hozott kőműves az templom boltozattáéhoz maga sem igen bízván hogy rendivel, s állandó képpen végbe vihesse Méltóságos gróf Úr Eő Ngha is diffidálván benne, Károlybul magammal által hozván Zachariás kőművest, mai napra véle az meghnevezett templomnak boltozására, tetőtül talpigh rendivel való kifejéjítésére, szántíz Rh. Forinth tíz kőből búzában és két öregh csöbör borban megh egyeztem, az következő héten az károlyi Collégiumnak vakollásán által esvén, azonnal által jön hozvá fogik, elégséges téglája deszkája s állásnak való fája készen lévén...”* Károlyi Sándornak, Erdőd 1733. aug. 19. (MOL P 398, 28472).

⁴² Kaplonyban 1736-ban szerződnek vele: MOL P 397, 89. cs. (1736–38) f 121 (TERDIK 2009. 361–362., 365–366.).

⁴³ A szerződések szövege a Függelékben. 1733-ban a nagytemplomra, 1734-ben a kistemplom boltozására szerződtek. Horváth György Károlyi Sándornak is megküldte az előbbi szövegét, amelyről ő már így ír fiának: *„Az épületek iránt Horváth György relatióját is szintén mai postával veszem. Igen conteltáltam vele s kivált az erdődi nagy templom boltozattja iránt való alkuval, bizonyára hatszáz forintért itt meg nem csinálnák, kire Isten segéljen s Isten áldás is leszen rajtad.”* Pozsony 1733. aug. 27. MOL P 1507, 16. d. f 805’.

⁴⁴ *„A templomhoz való deszkáért hetfün este küldök vagy kedden, fővenyet a városiak hordgyanak a fát meg faragtattam már, szegletes téglát is vetnek minden nap.”* Levele Horváth Györgynek, Erdőd, 1733. aug. 22. (MOL P 398, 42718).

⁴⁵ Erdőd, 1734. júl. 14. (MOL P 398, 42726).

⁴⁶ *„A kis templomba rakja Zachariás a padimentumot”* Krasznay Miklós Károlyi Sándornak, Erdőd, 1735. febr. 3. (MOL P 398, 42737), ugyanő: *„Az boltozni való téglát feldolgoztatták, kit az kő falakba raktak kit pedig az felső kis templom padimentumára, aki kevés van avval semmihez sem lehet fogni”* Erdőd, 1735. márc. 21. (MOL P 398, 42745).

*ne kényszeríttessenek. [...] Hogy pedig mindezen kétféle való munkákban materiálékban fogyatkozás ne essék a jövő héten mind két kemencze téglá égettessék ki s az út is jó lévén mind váross részére accepto a templomhoz a jószág pedig a béresek a várhoz meszet hordjanak s annak égetése is continuáltassék.*⁴⁷

A hónap végén Krasznay Miklós bizakodóan jelentett Károlyi Sándornak,⁴⁸ március közepén pedig már arról írt, hogy a mester hamarosan hozzáfoghat a munkához, mivel sikerült anyagot szereznie:

*„Zacharias, az árkusokat csinálta, most már az állásokat csinállya per consequens dolgozni fog mivel vagyon már kívül és mivel a téglá és mész ki égett, míg meg hül, addig leszen a régibül elég, Mihály kőműves csak csak maga dolgozik itten mert a két Josefet Károlyba küldöttem.*⁴⁹

A hónap végére már egészen jól haladt a boltozat építése,⁵⁰ júniusra elkészült, akkor viszont megint csak nem volt anyag, hogy a vakolását befejezhessék. Krasznay a levélben arról írt, hogy a festő a vár egyik nagy termében dolgozik, s ha majd készen lesz a templom, csak akkor készítteti el vele a feliratot.⁵¹ Júliusban már folyt a vakolás a templomban,⁵² szeptember elején a reformátusok már tiltakoztak a tervezett felirat ellen:

*„Az erdődi reformata ecclesia azt írta nékem hogy addig, nem hadgyák fel íratni valamég meg nem mutatom kicsoda parancsolattya, és micsoda Inscriptio. Tekintetes Praefectus úr azt parancsolta, hogy mutassam meg, és ha contrariuskodnak erővel is vitessem véghez, de meg mutatása után, nem contrariuskodtak, azért én is semmit nem írtam az iránt Excelentiádnak.*⁵³

A következő hónap elején már a helyén volt a felirat: *„A templomban pedig az inscriptio fel irattatott még akkor, való hogy difficultálták de csak meg lett az felől, és úgy vagyon, valamint Excellentiád parancsolta.*⁵⁴ Az ominózus felirat szövege minden bizonnyal azonos lehetett a XIX. században többek által följegyzett változattal, kivéve az utolsó sorát, amelyet csak 1763 után illeszthettek a végére.⁵⁵ A magyar reformátusok és a katolikus svábok között ugyanis annyira megromlott

⁴⁷ Memoriále in Erdőd, 1736. febr. 11. P 1507, 18. d. f 567^r.

⁴⁸ *„Az erdődi nemesek és jövevények biztatnak a mész hozással de még eddig semit nem hoztak templomjokhoz, amidőn pedig el fognak menni, a téglát fel rakatom és küldöm. A más mész kemenczének helyet is meg nézem és ásatni is fogom, hogy midőn elegendő téglá érkezik oda azonnal meg csinálhassák.”* Erdőd, 1736. febr. 28. (MOL P 398, 42767).

⁴⁹ Károlyi Sándornak Nagykárolyba, Erdőd, 1736. márc. 12. (MOL P 398, 42758).

⁵⁰ *„A templomban is három fűrész deszka hosszúságra a bólt hajtást meg rakta Zachariás.”* Krasznay Miklós Károlyi Sándornak, Erdőd, 1736. márc. 23. (MOL P 398, 42759), ugyanő: *„Zachariás conventiójának párját alázatosan el küldöttem.”* Erdőd, 1736. márc. 31. (MOL P 398, 42763).

⁵¹ *„A városi templom boltozását el végezte, de semmit sem vakolt, eleget pirogattam a városiakat, de kevés haszna van, nem presztálnak néki meszet és fővenyet és ami kívántatik. / A képiró a Nagy Palotát be festette, és felül az czífráját el végzette, most az alsó czífrát dolgozza és az ablakbelit, az címerekhez és egyebhez még nem fogot, mert Váradra járt festékekért Urnapi vására, beteg is volt egy hétig. (...) Az inscriptiót akkor iratom fel a kép íróval, midőn a templom készen leszen.”* Krasznay Miklós Károlyi Sándornak Erdőd, 1736. jún. 9. (MOL P 398, 42757).

⁵² *„A templom bótyját itt még szinte egészen meg nem vakolták, de az felsőállás már meg van, és az második állásra szállott be tegnap.”* Krasznay Miklós Károlyi Sándornak, Erdőd, 1736. júl. 21. (MOL P 398, 42762).

⁵³ Krasznay Miklós Károlyi Sándornak Pozsonyba, Erdőd, 1736. szept. 5. (MOL P 398, 42768).

⁵⁴ Krasznay Miklós Károlyi Sándornak Bécsbe, Erdőd, 1736. okt. 6. (MOL P 398, 42760).

⁵⁵ UT DRAGFIUS PRINCEPS TRANSYLVANIAE HAS ECCLESIAS TUTUS EREXIT, ET DIVAE VIRGINI EXTRUCSIT ANNO 1481 ARTEMQUE SIBI ET POSTERIS E REGIONE ALTERA SUCCESSIVE INCOEPIT, POSUIT AC FINIVIT ANNO 1484! ITA JOANNES SIGISMONDUS REX EXCESSIT, ET FURIA SUA EVERTIT ANNO 1567. AUTHORE VOLFGANGO BETHLEHEM EX POST VERO ALEXANDER COMES KÁROLYI RESTAURAVIT ANNO 1736. TANDEM A CALVINISTIS RECEPta FUERAT ANNO 1763, HANC COMES ANTONIUS KÁROLYI E FISSURIS REVOCANDUM DESTINAVIT ANNO 1777. Közlök: *Szión* 1839. 19. szám. Szent András hó 6. 74–75. Ezt a szöveget kisebb módosításokkal Rómer is feljegyezte a jegyzetfüzetébe. Rómer Flóris jegyzőkönyv XV. 1864, KÖH Könyvtár fotómásolat 49–50. A szöveget már az 1834-es Canonica visitatio jegyzőkönyvébe is följegyezték. Canonica visitatio Erdőd 1834. SZRKEL.

a helyzet, hogy gróf Károlyi Antal az egész templomot a katolikusoknak adta 1763-ban. Ekkor a reformátusokat kitelepítették a faluból.⁵⁶ Az 1777-es kánoni látogatás során megjegyezték, hogy a templomot nemrég renoválták. Négy oltára, és három harangja volt.⁵⁷

A barokkizált középkori templom az átépítések ellenére gyakorlatilag 1860-ig fennállt, csak az 1834-es földrengés során rongálódott meg igazán.⁵⁸ A földrengés utáni rongálódás mértéke az akkori kegyurat, Károlyi Lajost egy gyökeres újjáépítésre sarkallta: a templomot háromhajósá építették át, nyugati végéhez hatalmas torony épült (10–11. kép).⁵⁹ Ma csak a templom alaprajzi arányai utalnak középkori eredetére, de nem kizárt, hogy a sekrestye és a szentély körítőfala, valamint a hajó nyugati fala nagyrészt eredeti.⁶⁰

A sekrestye padlóját 2004-ben cserélték ki, s valószínűleg ekkor, a fölszedett kőburkolatból került elő az a több oldalán faragott kő, amelynek közelebbi tanulmányozására akkor nem nyílt lehetőség (12. kép). Azóta kiderült, hogy a kő egyik

10. kép

Erdőd, római katolikus plébániatemplom déli nézete
(Fotó: szerző, 2004.)

Fig. 10

Roman Catholic parish church of Erdőd from the south
(Photo by the author, 2004)

11. kép

Erdőd, római katolikus plébániatemplom szentélye (Fotó: szerző, 2004)

Fig. 11

Chancel of the Roman Catholic parish church of Erdőd
(Photo by the author, 2004)

⁵⁶ KISS 1870. 305. A reformátusok 1768-ban még Mária Teréziához fordulnak a templom visszaszerzése miatt (KISS 1878. 457–458., BARCSA 1908. 234–235., VONHÁZ 1931. 395–398.).

⁵⁷ Canonica visitatio Erdőd 1777. SZRKEL. BURAI 2010. 58.

⁵⁸ A károkról beszámolt az akkori plébános (?), „Erdőd vidéke Szathmárban” című írásában, és nem nagyon lát esélyt a helyreállításra. *Szión* 1839. 19. szám. Szent András hó 6. 74–75.

⁵⁹ EMLÉKKÖNYV 1904. 170. A torony állítólag később, csak 1871-ben épült meg. Erről így ír a plébános 1939-ben a *Historia Domus*-ban: „Templomunk történetéről szól a könyv 1–3 lapja. (Lásd a Függelékben) Az ott mondottakhoz hozzá kell tennem azon értesüléseimet, hogy a tervezett templomrestaurálás tényleg megtörtént és akkor építették a templom jobbszárnyú oldalhajóját, a szimmetria kedvéért. Így egészen kereszt alakú lett a templom, de hiányzott még a torony. Az emberek emiatt állandóan elégedetlenkedtek s ezért 1871-ben a híres építész: Ybl Miklós tervei szerint építették a tornyot, mely a templomnak impozáns külsőt ad. Ezt még a kortársaktól hallottam. Mondják, hogy a toronyépítés évszáma a templombejárat fölött olvasható volt, de nem tudják, hogy mikor tűnt el onnan.” *Historia Domus*, Erdőd, Római Katolikus Plébánia.

⁶⁰ A templom XIX. század közepi állapotára ld. a *Historia Domus* részletét a Függelékben! Sajnos az újjáépítés részleteiről nem jegyzett föl semmit az akkori plébános.

12. kép

Erdőd, római katolikus templom sekrestyéjének fölszedett padlózata (Fotó: szerző, 2004)

Fig. 12

Removed floor of the sacristy of the Roman Catholic parish church of Erdőd (Photo by the author, 2004)

13. kép

A Báthori család címerével díszített faragott kő: Erdőd, római katolikus templom udvara (Fotó 2009)

Fig. 13

Carved stone with the coat-of-arms of the Báthori family. Yard of the Roman Catholic church of Erdőd (Photo 2009)

14. kép

A Báthori család címere, a faragott kő részlete (Fotó 2009)

Fig. 14

Coat-of-arms of the Báthori family, detail of the carved stone (Photo 2009)

hosszabbik oldalának kima és lemezzal mélyített tükrének közepén a Báthori család sárkánnyal övezett címere van kifaragva (13–14. kép).⁶¹ A faragvány eredeti rendeltetését, hogy milyen, feltételezhetőleg épületen belüli szerkezet része lehetett, csak további vizsgálatok, és pontos felmérése után lehet majd megállapítani. Ha eredetileg is a sekrestyében volt, nem zárható ki, hogy egy lavabó vagy más funkciójú fülke része lehetett.⁶² Stílusa alapján a XVI. század első felére datálhatjuk,⁶³ bár a Drágfi család története csak a század közepére forrt szorosabban össze a Báthori-családdal, amikor Drágfi Gáspár az 1540-es években somlyai Báthori Annát, Homonnai Drugeth Antal özvegyét vette feleségül, aki néhány év múlva, második férje halála

⁶¹ Megköszönöm Várady Lajosnak, a SZRKEL levéltárosának, hogy az itt közölt fotókat megmutatta, és publikálásukat engedélyezte. A kő helyszíni tanulmányozása majd tovább finomíthatja eddigi megállapításainkat.

⁶² Hasonló formájú, de sokkal gyengébb minőségű faragványokkal díszített, XVI. század elejére datált, vörösmarvány faragvány ismert a lövöldi karthauzi kolostorból is, amely feltételezhetőleg egy lavabó szerkezeti eleme volt. Erről részletesebben: PAPP 2004. 406–409.

⁶³ A közeli Nyírbátorban több, hasonló jellegű Báthori címerkő is fennmaradt az egykori Szent György templomban, amelyek a XV. század végén, ill. a XVI. század elején készültek (Ezekről újabban: Papp 2005. 195–196. 264–66. kép). Az erdődi címer méretében kisebb, stílusa talán nem annyira kifinomult, mint a nyírbátori köveké: az erdődi faragványon látható címer tartó sárkány bőre pl. kevésbé naturalista módon van kidolgozva, mivel pikkelyek helyett egy rombuszokból álló mintázat látható a hüllő testén.

után pedig ecsedi Báthori Györgyhöz ment nőül, ami a XVI. század közepén „koncentrált” Báthori jelenléte eredményezett Erdődön (TERDIK 2008. 242.). Valószínű, hogy egykor a templomhoz tartozó faragott szerkezet részlete lehet ez a faragvány, ha a XVIII. században itt hasznosították újra. Ugyanakkor különös, hogy Károlyi nem tulajdonított neki semmilyen jelentőséget, pedig a vár újjáépítése során előkerült címerfaragványokra odafigyeltek (TERDIK 2008. 241.). A XIX. században látható volt, Rómer röviden meg is emlékezik róla.⁶⁴ Alapos művészettörténeti elemzése még hátra van, de az már most látható, hogy ezt a faragványt méltó hely illeti meg azoknak a reneszánsz emlékeknek a sorában, amelyek közül Erdődhöz közel Nyírbátorban maradt fenn egy nagyobb csoport. Előkerülése jól mutatja, hogy még egy ilyen, a XIX. századi újjáépítés folyamán gyakorlatilag minden eredeti középkori műrészletétől megfosztott templom is tartogathat meglepetéseket a kellően elszánt kutatók számára.

Függelék

1. A Zakariás Hahn kőművesnek fizetett útiköltségről szóló nyugták

MOL P 397, 98. cs. Számadások 1733–38. f 39

Nemzetes Vitézlő Krasznay Miklós Erdődi udvarbíró Úr kegyelmének azon Comissiom meltet [...] Zacharias kőméves Mesternek [...]dárom [...], ide való fáracságáért, az templom botozására szükségessen actu véle, számadássában, írásban, acceptáltatik.

Horváth György

Erdőd 14 Aug. 1733.

Presentibus infra scriptus recogniscálo, hogy Nemzetes Krasznay Miklós Uram előttem ezen comitált három máriást Zachariás kőműves Mesternek megfizette.

Actum Erdőd die 17. Aug. 1733.

Ignatius Koller

2. Két, Zakariás mesterrel kötött szerződés szövege az erdődi templom boltozására, a kifizetések elismervényeivel együtt

MOL P 392, 35. fiók, Lad. 33/2 No. 56. f 92

Aláb megh írt ez levelemnek rendiben adom tudtara az kiknek illik, hogy én megh egyeztem Nagy Erdődi várossában lévő templomnak sanctuariumával való egész megh boltozására Zacharias Hahn nevő Kőméves mesterrel száz húsz Rhnes forintokban id est Fl Rhen 120, tíz köböl buzában két öregh cseber borban, és egy sertésben, megh egyezvén azon kívül nékie azon munkája mellé valamedigh rajta dolgozik az szükségghes manuarisokat, állásoknak fell állítására elégséges segítséget, mind szükséges materiálékat fogyasztás nélkül mellyek valamint rendivel nékie fognak administráltatni. Eő is az megh írt templomnak boltyát tisztességessen jó rendivel és allandóképpen megh az őszön minden hiba és fogyasztás nélkül tartozik és köteleztetik véghez vinni én ellenben itten lévő tiszturaimék által, az prespecificáló árénda szerént megh írt summát bort búzát, és az egy sertést tartozom fogyasztás nélkül ki fizeteni és coplanáltatni az megh írt manuarisokon kívül fen megh neveztt Zácharias Kőméves Mester maga mellé fell vévendő kőméveseket az magáébul tartozván ki fizetni. Kinek nagyobb allandóságára attam ezen saját kezem írásával és szokott pecséttemmel megh erésített contractualis leveletem. Actum in Castro Erdődiensis die 17a Aug. Ao 1733.

⁶⁴ RÓMER Flóris jegyzőkönyv XV., KÖH Könyvtár fotómásolat 49.

Horváth György prefectus

L.s.

Die 4a 9br 1733. levált az ecclesia pénzébül száz négyet Nagy bíró Daniszi (?) János előtt
Krasznay Miklós

Die 19 Mar 1734. levált az két Egyház fitül négy Rhnes forintokat id est FIR 4.
Coram me Stephani
Széll Lepcsényi

Die 16 Aug vett fel it Eött Német forintokat id est FI Rh 5.
Krasznay Miklós

Die 16 May vett fell it négy német forintokat id est FI Rh. 4.
Krasznay Miklós

(uo. f 92^v)

Ezen specificált Zacharias Kőméves megh alkudván azon Erdődi Templom fedele alatt mellette lévő kis templomnak (a mellybe Pápasták járnak) hasonló bolt hajtása alá való vételére negyven Rhs forintban két öregh cseber borban és egy szalonnában, úgy hogy valamint az mellette lévő Kalvinista Templomnak úgy szinten eztet is authentice tartozik mindenképpen el készíteni vállalkásával, meszeléssével edgyütt, az allasokat is maga tartozik fell csinálni. Ellenben az Mlghos Uraságh tartozik ellegendő ahoz szükséghe matériáléket ott való tiszt Uramék által adminisztráltatni, úgy az manuarisokat is. Mellyben ha valamely fogyatkozás talál lenni, tartozik azért megh felelni. Sig. in castro Nagy Karoly die 23. Mar. 1734.

L. s. Bartha Gábor prefectus

Die 3ia Aug. 1734. levált fl Rhns 12. id est fl Rs duodecim item egy egész szalonnát
5ta 7bris levált Fl. Rh 28 Id est fl. Rhes hoszon nyolcz

Strevmenyszky Márton

Item leváll egy cseber bort

(E fölött a szöveg felett fejjel lefelé írva szerepel:)

Die 7a Juny attam a nagy Templomért Zachariásnak Fl Rh 4.

3 July u. az 3.

24. July u. az 4.

25 Febr. 1736 u. az 2.

29. marty 1736 adtunk Fl Rhes 7 Xbr 12
Lepsényi Széll István
Szilágyi Mihály

3. *Részlet az erdődi Histori Domusból.* A szöveget Irsik Ferenc (1859–1876) plébános írta Erdőd, Római Katolikus Plébánia Irattára

1859 tavaszán mélt. Haas Mihály ujonkinevezett szatmári püspök az erdődi plébániát látogatván Kalós István plébános 85 éves aggastyánnak e helyen 39-dik évi lelkipásztorkodás idejében mindent a legnagyobb rendtelenségben talált, a plébániát kapu, kerítés nélkül, a templomot a legnagyobb rondaságban és szegénységben, annyira, hogy midőn akalmilag legelőször a templomba

lépett, az őt kísérő egyháziak és községi elöljáróhoz fordulva azt kérde német nyelven: „Wann hat mann da zuletzt angemistet?” annyira szemetes, poros és pókhálós és ronda volt a templom és minden benne. „ich werde euch einen Pfarrer geben, folytatá a püspök, der wird euch schon die Ordnung bringen!” Mire a községbeliek meg is hökkentek. A püspök az elaggott plébánost még azon évben nyugalmazta is és a nmélt. Gróf Károlyi Lajos patronátusa alatt lévő plébániai javadalomra a jegyzetek íróját mint szakaszi plébánost nevezte ki.

Az erdődi gót építésű templom 1481-ban épült Nagy-Boldog-Aszony tiszteletére. E templom viszontagságai valaha a karzat feletti fal oldalán a következőkben valának megírva: „Ut Drágfius Princeps Transylvaniae has Ecclesias tutus erexit et Divae Virgini extruxit anno 1481 artemque sibi et posteris e regione altera successive incepit, posuit et finivit anno 1484 / ita Joannes Sigismundus rex excessit, et furia sua evertit anno 1567. Auctore Wolfgango Bethlehem; ex post vero Alexander Comes Károlyi restauravit anno 1736. tandem a calvinistis recepta fuerat anno 1760. (sic!) hanc Comes Antonius Károlyi e fissuris reparari destinavit anno 1777.”⁶⁵

Midőn Erdődre jövék, a templom bolthajtása, mely repedni kezdett és leszakadással fenyegetett, már le volt hordva; a puszta kormos falak szomoruan meredeztek a fedél alá, az ablakok majd mivel a szél által betörve, bezúzva. Az isteni tisztelet az anyatemplom éjszaki oldalához valaha hozzáépített kápolnaszerű helységben tartatott; azon toldalék kápolnába, melyet a reformatio idején a szegény katolikusok a kálvinisták által anyatemplomukból kiszorítottván, hozzá építettek és utóbb az anyatemplomot visszafoglalván egy ékes ívezetű átjárással az anyatemplomba elláttak, mely ívezetnek később történt lebontásakor abban a Rákóczy korából való pénzemek találtak.

Irodalom

ACTA CASSAE PAROCHORUM

Acta Cassae Parochorum. Egyházmegyék szerint besorolt iratok. Egri Egyházmegye 1733–1779. 1. füzet. Művészettörténeti adatok Abara–Kvakóc. Szerk. Németh Lajos. A Művészet-történeti Dokumentációs Központ kiadványai V. Budapest 1969.

BALOGH 1943.

Balogh Jolán: Az erdélyi renaissance. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár 1943.

BALÁZSIK 2000.

Balázsik Tamás: A beregdaróci református templom. [Die reformierte Kirche von Beregdaróc] *Ny:JAMÉ* XLII. 2000. 207–225.

BARA 2009.

Bara Júlia: Adatok a nagykárolyi Kalazanci Szent József piarista templom építéstörténetéhez. In: A Piarista Rend Magyarországon. Szerk. Forgó András. Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák 6. Szent István Társulat, Budapest 2009. 626–640.

BARCSA 1908.

Barcsa János: A tiszántúli ev. Ref. Egyházkerület történelme II. Faragó György (Debreczeni Protestáns lap) Könyvnyomdája, Debrecen 1908.

BURA 2003.

Bura László: A második évszázad (1804–2004). A Szatmári Római Katolikus Egyházmegye kislexikona. Státus Kiadó, Csíkszereda 2003.

BURA 2010.

Bura László: Erdőd nyolc évszázada. IDEA Stúdió nyomdája, Szatmárnémeti 2010.

⁶⁵ Néhány ponton eltérést mutat a máshol közölt változattól. Vesd össze az 53. jegyzettel!

- DIENES 1862.
Dienes Balázs: Néhány okmány a XVII. és XVIII. századból. *Sárospataki Füzetek* VI. 1862. 820–832.
- EMLÉKKÖNYV 1904.
A Szatmári Püspöki Egyházmegye emlékkönyve, 1804–1904. Pázmány-Sajtó, Szatmárnémeti 1904.
- ENGEL 1987.
Engel Pál: Zsigmond bárói. In: *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437*. I. Szerk. Beke László – Marosi Ernő – Wehli Tünde. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest 1987. 114–129.
- FORSTER 1906.
Magyarország műemlékei II. (A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. Szerk. Gerecze Péter). Szerk. Forster Gyula. Műemlékek Országos Bizottsága, Budapest 1906.
- HEGEDÜS–PAPP 1991.
Középkori leveleink (1541-ig). Szerk. Hegedüs Attila – Papp Lajos. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest 1991.
- HENSZLMANN 1864.
Henszlmann Imre: A Szathmári püspöki megyének középkori építészeti régiségei. *ArchKözl* IV. 1864. 127–157.
- HENSZLMANN 1887.
Henszlmann Imre: Honi műemlékeink hivatalos osztályozása (VI. közlemény). *ArchÉrt* XIV. 1887. 263–267.
- HORVÁTH 1898.
Horváth Sándor: Egy régi feljegyzés 1545-ből. *Történelmi Tár* 21. 1898. 566–567.
- ISTVÁNFY
Istvánffy Miklós Magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában, I/2 13–24. könyv. Kiad. Benits Péter. Balassi Kiadó, Budapest 2003.
- KÁROLYI 1865/66.
Gróf Károlyi Sándor önéletírásai és naplójegyzetei I–II. Kiad. Szalay László. Magyar Történelmi Emlékek IV–V. Pest 1865–1866.
- KÁROLYI 1911.
A nagy-károlyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története I–II. Kiadja Károlyi László, sajtó alá rendezi Éble Gábor. Franklin Társulat, Budapest 1911.
- KISS 1870.
Kiss Kálmán: Adatok a szathmármegyei és különösbbe a szathmári egyházmegyei részint elpusztult, részint leányosított református egyházközségek történetéhez. *Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező* 1. 1870. 300–312.
- KISS 1878.
Kiss Kálmán: A Szathmári református egyházmegye története. A szerző kiadása, Kecskemét 1878.
- LAUKA 1854.
Lauka Gusztáv: Erdőd vára. In: *Magyarország és Erdélyország képekben III–IV*. Szerk. Kubinyi Ferencz – Vahot Imre. Pest 1854. 50–53.
- MAGYAR 1998.
Magyar Zoltán: Szent László a magyar néphagyományban. Osiris, Budapest 1998.

MAKSAI 1940.

Maksai Ferenc: A középkori Szatmár megye. Stephaneum nyomda, Budapest 1940.

MEZŐ 2003.

Mező András: Patrocíniumok a középkori Magyarországon. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége, Budapest 2003.

MÍZSER 2001.

Mízsér Lajos: Szatmár vármegye Pesty Frigyes 1864–1866. évi Helynévtárában. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények 24. Nyíregyháza 2001.

NAGY 1869.

Nagy Iván: Erdőd vára. *Vasárnapi Újság* 16. 1869. 6–7.

NÉMETH 1999.

Németh Péter: Szatmár vármegye egyházai a 14. század első felében. [Bisericile comitatului Satu Mare în prima jumătate a secolului al 14-lea. Les églises de la comté Satu Mare (Szatmár) au première moitié du 14-ième siècle.] In: *Arhitectură religioasă medievală din Transilvania*. Szerk. Kiss Imola – Szöcs Péter Levente. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare 1999. 97–106.

NÉMETH 2008.

Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. A nyíregyházi Jósza András Múzeum kiadványai 60. Nyíregyháza 2008.

PÁSZTOR 2000.

Pásztor Lajos: A magyarság vallásos élete a Jagellók korában. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége, Budapest 2000.²

PAPP 2004.

Papp Szilárd: Forráskritika – két faragvány a lövöldi karthauzi kolostorból. In: „Quasi liber et pictura” tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. Szerk. Kovács Gyöngyi. ELTE Régészettudományi Intézet, Budapest 2004. 405–412.

PAPP 2005.

Papp Szilárd: A királyi udvar építkezései Magyarországon 1480–1515. Balassi Kiadó. Budapest 2005.

RÉVÉSZ 1864.

Révész Imre: Az erdődi második zsinat 1555-ben. *Sárospataki Füzetek* VIII. 1864. 23–31.

RÉVÉSZ 1873.

Révész Imre: Drágfi János 1526. augusztus 24. végrendelete. *Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező* IV. 1873. 94–97.

SCHEMATISMUS 1864.

Schematismus cleri almae diocesis Szatmariensis ad annum Jesu Christi 1864, Szatmarini.

SZENDREY 1920.

Szendrey Zsigmond: Történelmi népmondák. *Ethn.* XXXI. 1920. 45–59.

SZILÁGYI 1859.

Szilágyi Sándor: Történeti feljegyzések II. 1481–1752. *Magyar Történelmi Tár* V. 1859. 81–100.

SZIRMAY 1810.

Szirmay Antal: Szatmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete II. Nyomtatott a' Kir. Magyar Universitas' Betüivel, Buda 1810.

TEMPFLI 1996.

Tempfli Imre: Kaplony. Adalékok egy honfoglaláskori település történetéhez. Kiadja a Szent-Györgyi Albert Társaság és az EMKE Szatmár megyei szervezete, Szatmárnémeti 1996.

TERDIK 2008.

Terdik Szilveszter: Károlyi Sándor építkezései az erdődi várban. [The Castle of Ardud. The reconstruction work of Sándor Károlyi]. *StCom Satu-Mare XXIII–XXIV*: I. 2006–2007. (2008) 239–288.

TERDIK 2009.

Terdik Szilveszter: Kaplony monostorának újjáépítése Károlyi Sándor (1669–1743) korában. [Reconstruction of the Kaplony monastery in the age of Sándor Károlyi (1669–1743)] *ŰyJAMÉ LI*. 2009. 335–369.

VONHÁZ 1931.

Vonház István: A szatmármegyei német telepítés. Dunántúl – Pécsi Egyetemi Könyvkiadó, Pécs 1931.

ZOLNAI 1894.

Zolnai Gyula: Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1894.

Terdik Szilveszter

4326 Máriapócs

Báthori utca 40.

e-mail: terdik.szilveszter@gmail.com

The 18th century reconstruction of the Krasznabéltek and Erdőd churches

The market towns of Krasznabéltek and Erdőd got in the possession of count Károlyi's family in the early 18th century. The Catholic family soon took the medieval churches of the settlements from the Calvinist Hungarian villains and gave them to the freshly settled Catholic Swabians yet in Erdőd the two communities used the old church together for more than 30 years. In the study, the sources of the 18th century reconstruction and drawings from the 19th century are reviewed, which have preserved many already lost medieval details from the churches that were significantly transformed in the second half of the 19th century and in the early 20th century.

Szilveszter TERDIK

4326 Máriapócs

Báthori utca 40.

e-mail: terdik.szilveszter@gmail.com